

Waltz with Bashir

Kan man glömma en massaker? Med den frågan i huvudet försöker regissören Ari Folman i denna animerade dokumentär att ge svar på vad krig gör med människor. Med utgångspunkt från sina egna erfarenheter från kriget med Libanon 1982 och massakern i flyktinglägren Sabra och Shatila ställer han frågor om krig, moral, minnen, historia och personligt ansvar.

Rekommenderad för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV
MIKAEL KOWALSKI

Synopsis

"Waltz with Bashir" är en animerad dokumentär. Det är en dokumentär där de berättelser vi får höra ofta växlar mellan realistiska, drömlika och surrealistiska - ibland i samma berättelse. Därför är denna synopsis kort och saknar några av de berättelser som finns i filmen.

En natt på en bar, berättar en gammal vän, Boaz för regissören Ari om en återkommande mardröm där han jagas av tjugosex onda hundar. De två männen drar slutsatsen att det finns ett samband till ett uppdrag i den Israeliska armén i Libanonkriget i början av åttiotalet. Ari är förvånad över att han inte kan komma ihåg mer från den perioden av sitt liv.

Efter mötet med sin vän minns han för första gången på 20 år något från Libanon, Beirut och lägren Sabra och Shatila. Han har en dröm om att han och andra soldater badar i ett gult sken, de går in mot staden och väl inne i

den övergivna staden kommer kvinnor skrikande mot honom. Ari bestämmer sig för att försöka minnas vad han varit med om. Han beslutar sig för att träffa och intervju gamla vänner och kamrater runt om i världen för att få hjälp att minnas.

Han börjar med att tala med sin vän Ori Siva och de talar om psykologiska experiment kring hur vi minns. Ari besöker sedan sin kompis Carmi Cna'an i Holland. Carmi minns hur han åkte till kriget med en båt. Han drömmer fortfarande om händelserna på båten. Väl iland så sköt Carmi och soldaterna sönder en bil fylld med en familj. På väg tillbaka till flygplatsen börjar så Ari minnas hur han som 19-åring åkte till Libanon. Han minns hur han redan krigets första dag fick ta hand om och se stora mängder döda och skadade soldater. Nästa person han träffar är Ronny Dayag. Ronny minns inte Ari från armén. Ronnys egna minnen var även de våldsamma. Ronny minns hur soldaterna skämtade och var som turister i ett främmande land. Ronnys befälhavare dödades och soldaternas stridsvagnar sprängdes. Alla soldater utom Ronny dödades. Han lyckas till sist fly genom vattnet och återförenas med regementet som övergivit honom. Han ville sedan inte minnas kriget och kände sig som en svikare och skyldig till sina medkamraters död.

Nästa person Ari träffar är Shmuel Frenkel, en person som Ari slogs med under kriget men där Ari inte minns att han upplevt samma saker som Shmuel. Bland annat var båda med och sköt ner två unga män i en fruktlund. Ari talar sedan med en posttrauma expert som heter Zahava Solomon som berättar om en man som minns kriget som

genom en inbillad kamera. Sedan gick hans "kamera" sönder och han kollapsade - han klarade inte av att befinna sig i det verkliga kriget. Zahava frågar Ari om han minns något annat. Han kommer på att han minns alla permisioner. Han minns även att han kände som om att livet i staden fortsatte utan att dess invånare reflekterade över att det pågick ett krig samtidigt. Han minns även att han försökte få tillbaka sin flickvän som dumpat honom dagen innan kriget började.

Ari träffar sedan Boaz igen. Ari börjar få ihop sina minnen bättre. Han minns hur en överordnad hade fått tips från en porrfilm och hur samma överordnade sedan talade om för dem att Bashir var död. Två timmar senare började de israeliska soldaterna förflytta sig mot Beirut. Ari minns sedan hur de kom till Beirut och hur de tog sig in mot stadens centrum. På väg mot staden så hamnar soldaterna mitt i ett angrepp där de blir beskjutna från alla håll. Journalisten Ron Ben Yishai minns sedan samma händelse och hur civila sitter och tittar på. Shmuel Frenkel berättar även sitt minne från samma händelse. Mitt i överfallet började han "dansa" med ett maskingevär - skjutandes mot en fiende han inte såg - han dansande vals med Bashir.

Ari träffar Camri i Holland igen. Ari kommer på att han minns allt förutom massakern i flyktinglägren. Camri berättar att han inte var förvånad över att falangisterna utförde massakern. Han hade själv sett hur falangisterna slaktat palestinier. Han hade även sett hur mycket falangisterna "älskade" Bashir och förväntade sig att de skulle hämnas på "nåt perverst sätt". Ari minns fortfarande inte massakern men söker sig till sin vän Ori för att få hjälp. Ori berättar för honom att Aris intresse för massakern förmodligen är ett sätt för Ari att bearbeta en annan massaker - Förintelsen. Dror Harazi berättar sedan för Ari om hur han minns det som hände vid Shabra och Shatila. Soldaterna hade fått veta att falangisterna skulle gå in i lägren och rensa dem på terrorister och att soldaterna sedan skulle gå in och ta över kontrollen. Dror tyckte inte att det var något konstigt med den dagen. Journalisten, Ron Ben Yishai, berättar sedan om att en överste talade om för honom om ryktena om en hemsk massaker. Dror förklarar sedan att han och soldaterna sett hur de skjuter folk. De talade om det för sina befälhavare som bara kommenterade "vi vet om det. Det är under kontroll. Vi har rapporterat det".

Högkvarteret måste också sett vad som pågick från sin utkikspunkt högt uppe i ett höghus. Ron Ben Yishai fick information om en massaker och att även andra soldater hade sett det som hände. Han tog upp det med försvarsministern Sharon som inte handlade på den informationen han fick. Ari minns till sist sin roll i massakern. Han minns att han var på ett tak och kanske sköt upp lysraketer som möjliggjorde massakern. Dagen efter kom det en ensam israelisk soldat som sade åt falangisterna att sluta skjuta. Falangisterna lämnade då lägret och de palestinska kvinnorna och barnen återvände till lägren. Ron berättar sedan hur han gick in i lägret och fick se resultatet av massakern - hur man hade dödat främst männen sedan även kvinnor och barn. Vi får sedan se Ari möta kvinnorna som kommer mot honom från lägret. Filmen slutar vara animerad och går över till nyhetsbilder från massakern.

Form och stil - hur har man valt att berätta denna film och varför?

Filmens regissör Ari Folman bestämde sig redan från början att denna film skulle vara en animerad dokumentär. Kan en animerad film vara dokumentär? Varför valde han inte att berätta filmen som en spelfilm eller som en dokumentär med spelfilmssekvenser?

Det finns flera filmer idag som är helt animerade men som räknas som dokumentära. För att man skall se en film som dokumentär så behöver inte bilderna vara dokumentära. En iscensättning av händelser som skett kan uppfattas som en dokumentär, röster till personer som spelats in kan vara dokumentära, även Reality-TV har vissa delar dokumentära inslag i sig.

Filmen är skapad på följande sätt. Ari Folman har spelat in intervjuer med personerna vi ser i filmen på video. Sedan klipptes hela videofilmen ihop - man lade in teckningar och texter. Utifrån detta animerade man sedan hela filmen. I filmen läses två av Aris vänners röster av skådespelare. I övrigt är det personerna själva som talar. Det dokumentära är alltså deras berättelser och röster. Gestaltningen är sedan gjord av filmens regissör Ari Folman och hans huvudanimatör Yoni Goodman.

Ari Folman arbetar även väldigt tydligt med färger och andra estetiska tekniker för att berätta sin historia. Färgsättningen är väldigt medveten. Den gula färgen som finns i Aris drömscener är samma gula färg som man ser

på natten när man lyser med ljusraketer. Den kalla vita färgen används när filmen bygger på, och ligger nära pressbilder eller befintliga fotografier. Vissa scener är röda, vissa blå.

- Diskutera användandet av färger med eleverna. Funderade de på hur man färgsatt filmen? Representerar de olika färgerna olika känslor? Realism eller dröm?
- Be eleverna söka upp bilder från kriget (från internet, böcker, tidningar) och jämför dessa bilder med de animerade i filmen - hittar de likheter?

Filmens utseende påminner en del om hur dataspel som "Grand theft Auto" och "Counterstrike" ser ut. I spel som "Grand theft Auto" och "Counterstrike" kan du själv bestämma om du vill vara god eller ond och fritt röra dig i en stad. Den möjligheten finns ju inte i en film.

- Diskutera med eleverna om varför de tror att man valt ett utseende som påminner om dataspel som t.ex. "Grand Theft Auto"? Kan man ta olika roller i filmen på samma sätt som man kan göra i ett dataspel? Varför? Varför inte?
- Dokumentärer kan ofta vara svåra att se på grund av de tunga ämnen de tar upp. Kan det rent av vara så att om man gör bilderna lika ett dataspels eller man animerar dem gör att man lättare tar till sig filmens budskap? Att man klarar av att se filmen? Eller har det en distanserande effekt? Det är ju ändå inte på riktigt? Diskutera med era elever.

Filmerna använder sig mycket av musik på olika sätt. Enligt forskning är det sista minnet vi förlorar, musikminnet. Musik får som ingen annan konstform oss att minnas. I filmerna används klassisk musik och poplåtar från tiden som kommentarer till filmens handling. Det finns även omskrivna låtar från tiden som anpassats till Libanonkriget.

- Frågan är om dagens unga har samma minnen och förståelse för musiken och hur den används? Diskutera med era elever. Hur tycker de musiken fungerar? Tillför den något till berättelsen eller bara finns den där?

Filmens struktur

Fiktions brukar vara berättad enligt modellen början (en fjärdedel) mitten - mitten (två fjärdedelar) slut (sista fjärdedelen). Mellan dessa delar brukar det finnas dramatiska vändpunkter som efter första delen får själva dramat att gå igång - i mitten cementeras filmens konflikt och när sista vändpunkten kommer anar vi en lösning mot slutet. Kan det vara så att även dokumentärfilm berättar på detta sätt? Med tydlig början, mitt och slut?

I "Waltz with Bashir" ser det ut så här: Efter första fjärdedelen minns Ari sin dröm på stranden och massakern för andra gången. Han säger att han inte kan minnas något. Efter det minns han sitt första riktiga minne från kriget. I mitten av filmen får han ytterligare ett starkt minne berättat för sig: ett minne han inte minns men som han egentligen delar med en annan av sina vänner. När det återstår en fjärdedel av filmen kommer Ari på att han minns nästan allt, det enda han saknar är minnet från massakern. Efter det börjar han minnas även den dagen.

- Diskutera med era elever om det är rimligt att man använt sig av detta spelfilmens berättarsätt i en dokumentär? Tycker eleverna att vändpunkterna stämmer? Eller tycker de att de borde ligga på andra ställen?

Karaktärer

Filmens huvudperson är tillika filmens regissör Ari Folman. Det är hans vänner och bekanta som uttalar sig i filmen. Utöver dessa är även en journalist, en psykolog och en militärbefälhavare med.

- Fundera lite på vilka karaktärer han lyfter fram i berättelsen och varför? Tror ni det är en tillfällighet att han valt ut just de intervjuerna i filmen? Tror ni det är en tillfällighet att deras berättelser ligger som de gör i berättelsen?

Bakgrunden till filmens händelser

Tanken på att göra filmen fick Ari Folman då han insåg att han inte mindes något av sin tjänstgöring i armén under Israels konflikt med Libanon, 1982. Libanon hade haft inbördeskrig sedan april 1975. Förenklat kan man säga att det var de kristna maroniterna som slogs mot druser och

palestinier utanför PLO. Trots vapenvilor fortsatte konflikter i såväl Libanon som med dess grannländer. Den 14 september 1982 dödades Gemayel Bashir av en bilbomb. Dagen efter ockuperade israeliska styrkor västra Beirut och omringade bland annat de palestinska flyktinglägren Sabra och Shatila. På kvällen den 16 september gick 150 beväpnade (kristna) falangister in i lägren och orsakade en massaker. Siffran på antalet mördade varierar mellan 460 och 3 500 personer. Troligen rör det sig om cirka 3 000 personer. Enligt den israeliska Kahan-kommissionen som utredde händelsen var den israeliska armén medveten om vad som pågick och som beslutat av utredningen fick Ariel Sharon i februari 1983 avgå från posten som Israels försvarsminister. Han blev senare landets premiärminister. Israel ockuperade södra Libanon mellan 1982 - 1985. (källor: Wikipedia och NE)

- Diskutera med era elever om vad de kan om denna konflikt? Dessa krig? Jämför rapporteringen med andra konflikter. Diskuterar vi/studerar vi mellanöstern konflikterna mer än andra konflikter i skolan? I media? Varför?

Hur minns vi historia på film?

Israel har värnplikt för både män och kvinnor. Kvinnor har 22 månaders grundutbildning och för män är det 36 månaders. Israel är även ett land som levt med krigshot ända sedan staten grundades 1948. Som effekt av detta har de flesta i Israel egna erfarenheter av krig. Ari Folman hade svårt att minnas sina egna erfarenheter från kriget. Vi får följa med honom då han försöker pussla ihop sina upplevelser med hjälp av sina vänners berättelser och minnen. Kan man verkligen inte minnas en massaker?

Ari Folman vet nog mycket väl vad som hände i Sabra och Shatila 1982. Han vet från böcker, tidningar och filmer vad som hände. De flesta israeler vet nog det. Men Ari verkar inte kunna formulera några egna minnen trots att han vet att han var med vid tidpunkten. För honom blir filmen en sorts terapi och möjlighet att lyfta fram sådant han så länge sökt förtränga. Det är också en orsak till varför han valde att filmen skulle vara animerad. "Krig är så surrealistiskt och minnet kan spela sådana spratt att det kändes helt rätt att göra den här resan i minnet med hjälp av illustrationer." Ari Folman frågar även sig själv - "hur skulle det se ut om filmen gjordes med verkliga intervjuer och inget arkivmaterial som kan illustrera berättelsen?"

- Diskutera med eleverna om man skulle kunnat berätta filmen på annat sätt? Vanlig dokumentär? Spelfilm? En blandning mellan dokumentär och spelfilm? Skulle drömskvenserna fungera då? Skulle filmen få samma anti-krigskänsla som den har nu? Kommer estetiken i vägen för innehållet? Eller lyfter estetiken istället fram innehållet?

- Vårt minne är ofta hårt knutet till bilder. Många bilder har blivit ikoniska det vill säga de får representera en större händelse. På samma sätt är det med film och TV-sekvenser. Fundera på hur filmen arbetar med detta. Hur uppfattar vi bilderna i filmen? Verkar de realistiska? Vilka bilder minns vi/du efteråt? Varför just dessa bilder?

Israel är ett land där många av dess invånare fortfarande har personliga erfarenheter och minnen från Förintelsen. I filmen tas vid två tillfällen Förintelsen och andra världs-

kriget upp. Vid första tillfället handlar det om att vid andra världskriget var det tuffare att vara soldat - man fick permission först efter ett år - åka tåg hem - krama sin kära på perrongen och åka iväg. I det andra exempel säger Aris vän Ori att Aris intresse för massakern bottnar i en annan massaker. "Ditt intresse för lägren handlar egentligen om andra läger". Eftersom Aris föräldrar varit i Auschwitz så har han levt med massakern sedan han var sex år. I diskussioner kring Israel-Palestina-Libanon konflikten så brukar Israels motståndare ofta jämföra Israels handlingar mot exempelvis palestinier med de som skedde mot judar under Förintelsen. Israel anses i förhållande till Palestina/Libanon vara den starka parten eftersom de är militärt och ekonomiskt överlägsna.

I konflikten mellan Israel och Palestina/Libanon kan man inte säga vem som har rätt eller fel. FN har i flera resolutioner hävdade att Israel agerat fel. Israel har med hjälp av främst USA ansett sig ha rätt att försvara sitt land från "terrorister". Beroende på vems historia man hör så är det lätt att komma till olika slutsatser i frågan. Frågan är vad vi lär oss av historien? Och vem som skrivit denna historia?

- Diskutera med era elever: Kan man jämföra ett systematiskt utrotande av ett folkslag (Förintelsen) med det som händer i Palestina? Hur är det möjligt att ett land som Israel där så många själva har "erfarenheter från massaker" kan behandla andra på liknande sätt?

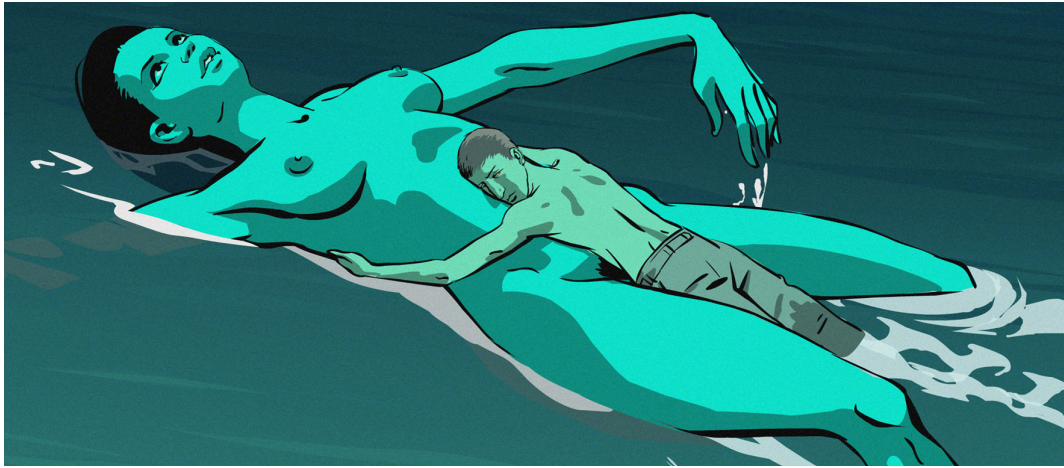
Moral och etik - är att inte stoppa ett folk-mord också en handling?

I Sverige finns det politiker som velat genomföra lagar där det skulle göra det olagligt att inte ingripa då man ser att ett övergrepp mot en annan människa begås. Än så länge har sådan lagstiftning varit svår att genomföra i praktiken. Vad vi anser vara rätt och fel beror på många orsaker. Hur vi agerar då vi ser att något fel begås beror även det på många orsaker. I filmen så är en av filmens stora frågor den om hur de israeliska soldaterna inte kunde ana vad som pågick i flyktinglägren Sabra och Shatila? Borde de då inte ha agerat för att förhindra det som skedde? Kan man rent utav se Israel/militärledningen/soldaterna som medansvariga genom att inte agera?

- Diskutera: Hur borde de israeliska soldaterna handlat? Är man medansvarig för en grym handling om man inte agerar för att stoppa den då man ser den begås? Hur kan det se ut i vår vardag? Hur agerar eleverna när de ser våld, mobbing, konfrontationer i sin närhet?

Efter att händelser har skett är det ofta lätt att ha en åsikt om rätt och fel. På plats är dessa ställningstaganden inte lika självklara. I Israel som stat bedömde man i efterhand att militärledningen agerat fel vid massakerna i Sabra och Shatila. Försvarsministern fick exempelvis avgå.

Det officiella Sverige valde under andra världskriget medvetet att bistå tyskarna mot våra grannländer Norge och Danmark. Trots att man i Sverige (och i andra delar av världen) visste vad som pågick i förintelselägren så agerade man inte på den kunskapen förrän i krigets slutskede. I modern tid har vi haft blodiga konflikter i Afrika, som Rwanda, Sudan och Kongo. I Rwanda dödades 800 000 människor på 10 dagar. I Kongo dog över 4 miljoner

människor under 5 år. I Darfur är siffran på c:a 400 000 under 6 år och ökande. I alla dessa länder orsakade mördandet inte enbart många döda utan även ett otroligt lidande och miljontals flyktingar.

- Diskutera: Om vi vet att dessa konflikter pågår där miljontals människor dödas varför agerar inte världens länder för att stoppa dem? På samma sätt som i Sabra och Shatila vet vi att de pågår men vi stoppar dem inte - gör det oss medskyldiga? Är det skillnad på statlig nivå och individnivå?

Psykologi - våra minnen - personliga och kollektiva

I filmens inledningsscen säger Boaz "kan inte filmer vara terapeutiska? Du tar ju upp allt möjligt i dina filmer". I filmen försöker Ari ofta med hjälp av psykologer och vänner att förstå vad som hänt honom. Han minns inte. Kan det vara så att vi helt enkelt inte minns vissa traumatiska minnen? Ori Sivan berättar om ett psykologiskt experiment i vilket olika människor manipulerades att tro på minnen de inte upplevt. Personerna fick se bilder från sin barndom där man hade klippt in deras bild på ett nöjesfält. 80% kände igen sig själva. 20% mindes inte, men då de tillfrågades andra gången mindes de också. De kom ihåg en totalt påhittad upplevelse. "Minnet är dynamiskt, levande och saknas några detaljer så fyller minnet i hålen med saker som aldrig hänt".

Ari frågar om det är farligt att söka i sitt minne. "kan jag upptäcka saker jag inte vill veta om mig själv?" Hans vän Ori säger: "Du kommer upptäcka viktiga saker du vill veta...minnet tar oss dit vi måste bege oss".

- Våra minnen påverkar hur vi ser på oss själva och vår omvärld. I skolan talas det ofta om att historieämnet är viktigt så att vi lär oss av historien. Frågan är bara: vilken historia är det vi lär oss och vad är det för historia vi minns? Om denna film varit gjord av någon som överlevde massakern i Sabra och Shatila, hur skulle de då minnas massakern? Hur skulle så den se ut? De kanske inte skulle minnas heller? Eller tror ni att hemska minnen är svårare att glömma än positiva? Diskutera med era elever.

- Filmen är inte berättad som en vanlig dokumentär eftersom vi får se minnen gestaltas. Drömmar blir verklighet och verklighet går över i drömmar. Det animerade går över i verkligheten. Diskutera om hur man gestaltar min-

nen. Hur minns ni själva era liv? Minns ni allt ni gjort? Vad är det som får er att minnas? Vad är det som ni glömt? Går det att gestalta alla delar av våra minnen? I alla genrer/konster? På alla sätt? Hur ser våra egna livsberättelser ut? Vid olika tidpunkter?

Källor - Läs mer

Ari Folman citat - som inte kommer från filmen är hämtade från det internationella pressmaterialet för filmen som ni kan läsa här:http://www.sonyclassics.com/waltzwithbashir/pdf/waltzwithbashir_presskit.pdf

Vill ni fördjupa er i Israel och Palestinakonflikten rekommenderas följande böcker:

Inshallah (Donald Boström red)

Det stora kriget för mänskligheten (Robert Fisk)

Det förlorade landet (Göran Rosengren)

The Fifty Years War. Israel and the Arabs (Ahron Bregman och Jihan El-Tahri)

Holy land, Holy War (Anton La Guardia)

Att bota en Fanatiker (Amos Oz)

Rapport från Ramallah (Amira Hass)

Produktionsuppgifter

Israel, Frankrike 2008

Producent: Nael Nahlieli, Serge Lalou

Manus & regi: Ari Folman

Produktionsdesign: David Polonsky

Klippning: Nili Feller

Musik: Max Richter

Animationsregi: Yoni Goodman

I rollerna / röster

Ori Sivan - sig själv

Dr Nicholas Gallager - James McAvoy

Ronny Dayag - sig själv

Shmuel Frenkel - sig själv

Tekniska uppgifter

Speltid: 87 min

Format: Vidfilm 1,85:1

Ljudsystem: Dolby Digital

Censur: från 15 år

Svensk premiär: 20 februari 2009

Distribution

Folkets Bio, Box 17099, 104 62 Stockholm Tel 08-545 275 20, fax 08-545 275 27 epost info@folketsbio.se. www.folketsbio.se

Redaktion: Andreas Hoffsten, Barn & ungdom, Svenska Filminstitutet, april 2009